

УДК 141.32:17.022.2 *Ірина Янушевич, Олена Цехоцька*
НІЦШЕАНСТВО ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ МОРАЛІ

Сучасна мораль дає людині відчуття того, що вона не гвинтик безглуздої машини, а творець майбутнього і один з будівельників самого себе і цього світу. Моральність такого роду мислилася в ніцшеанцеві, що гаряче відстоює велич людського духу, чистоту і новизну цілей, рішучість відкинути занепалі ланцюги умовностей, догми і забобони цивілізації, що потрапила в глибоку кризу.

Ключові слова: *традиційні цінності, сучасна мораль, ніцшеанство, християнство.*

Поняття моралі з'являється у зв'язку із спробою оцінити речі і явища. Оцінка – це те, що уявно упорядковує хаотичний всесвіт, що оточує людину, визначає для нього напрям руху. Сучасність. Які проблеми турбують людей сьогодні? Які тенденції розвитку набуває мораль сьогодні? У що ми віримо, та що підтримує нас? Сучасна мораль є єдиною і всесвітньою, хоча вона і враховує деякі національні особливості країн і поширені релігійні доктрини. Світова глобалізація привела до виникнення проблем, пов'язаних із стосунками між собою великих територій, країн і великих груп людей – націй, народів, між громадянами держави і владою. Окремі люди починають виконувати публічні функції і встають в особливе положення до інших громадян.

З'явилось багато категорій громадян, до яких пред'являються особливі вимоги. Це знаходить вираження в появі корпоративних і професійних кодексів і закріплення певних норм і правил поведінки. Це стосується також економічних регіонів і міст. В силу цього мораль перестає базуватися на універсальних моральних принципах.

Мораль в суспільстві з теоретичних обґрунтувань переходить в сферу практичної діяльності. Створюються комітети і комісії з етики, апеляційні комітети. Окремим особам дано право виносити моральні судження. Вони за формою є адміністраторами і здійснюють контакт з різними ланками: школою, державними підприємствами, бізнес структурами.

Ще якусь сотню років назад вся мораль Східної і Західної Європи базувалася на християнській етиці. Питання віри були справою совісті кожної людини, проте зрозуміти віруючу людину не складало труднощів. Сьогоднішній день диктує зовсім інші цінності, ось і виходить, що громадяни однієї країни говорять на різних мовах морально-етичних цінностей. Мораль і моральність практично вийшли з сфери релігійного впливу і розвиваються, як світські напрями науки. У зв'язку з цим по-новому оцінюється сенс життя людини. Його більше турбують проблеми

матеріального, чим духовного характеру. Нова мораль породжує нове відношення до таких моральних цінностей, як патріотизм, мужність, героїзм.

Традиційні моральні цінності, такі як упокорювання, непротивлення злу насильством, необхідність відповідати добром на зло у сучасному світі практично знівельовалися. Суспільство підтримує розвиток в людях егоїзму, себелюбства, досягнення особистих цілей будь-якими засобами. Мораль втрачає своє виховне значення для формування особи і переміщується в сферу корпоративних стосунків.

Саме про таке явище наприкінці IX ст. говорив Ф. Ніцше: «Найважливіше з нових подій – що «Бог помер» і що віра в християнського Бога стала чимось не вартим довіри» [1, с. 107]. Якщо звернутися до сьогоднішнього дня, то можна провести багато паралелей між ніцшеанством та сучасними принципами етики. Варто нагадати, що сьогодні більшість людей своє релігійне кредо виражає приблизно таким чином: «Бог живе в мені, я вірю душею і для цього не потрібно ходити до церкви». Для сучасної людини постала необхідність самостійно збудувати свою особисту віру. Слідуючи традиційним релігійним канонам, сучасна людина втрачає віру в себе та свої сили. І тепер Бог живе в кожній людині, але це вже не релігійний Бог, а філософський. Або просто наша віра в те, що ми для себе вигадали, що для нас є важливим та цінним. «Стежка, що веде до власного неба, завжди проходить через хтивості власного пекла...» [2, с. 87]. На думку Ніцше – саме такий шлях формування моралі людині нового типу.

«Ми, ті що мислять – відчують творіння, і є тими, хто завжди і насправді роблять щось таке, чого ще немає: цілий вічно зростаючий світ оцінок, барвів, значимостей, перспектив, градацій, тверджень і заперечень» – говорив Ніцше. Місце Бога у його концепції займає надлюдина. Нам потрібно відпустити свою слабкість, повірити в себе! Стати надлюдиною» [2, с. 110]. Надлюдина, – на думку Фрідріха Ніцше, – це мета, до якої повинна прагнути кожна людина у своєму розвитку. Вона повинна утвердити нові цінності – земні, здорові, мужні, тому вона і є метою майбутнього.

Ніцше передбачав людину майбутнього, яка не буде рабом загальноприйнятих думок і цінностей. Це сильна та вольова людина, яка сама буде свій моральний шлях, свої моральні цінності, сама вирішує, що є добро і зло. Відомо, що концепцію «надлюдини», з її антисемітськими та антихристиянськими ідеями використали ідеологи фашизму.

Але він був категоричним противником будь-яких форм панування масової свідомості, яка найвищою мірою проявилась у фашистській Німеччині. «Надлюдина» в сучасному тлумаченні моральних цінностей – це індивідуально вільна людина, яка послуговується власним масштабом

цінностей, сама визначає і свою гідність, і міру зневаги до інших. Вона знає ціну свободи і відповідальності, а тому з такою самою необхідністю поважає рівних собі, сильних і благонадійних, тих, хто має право обіцяти, на чие слово можна покластися. Усвідомлення винятковості волі над власною долею стає інстинктом вільної суверенної людини. У цьому інстинкті Ніцше вбачав новий тип моральності.

Незважаючи на усю складність і суперечність відношення ніцшеанства до моралі взагалі, в сучасному її варіанті можна виявити основні риси цієї філософії. Мораль для Ніцше – це щось, що повинне з необхідністю трансформуватися, відмітати усе те, що заскліло, віджило. Її, як і людину, «потрібно здолати». Ніцше критикує самовдоволення людини-обивателя, оскільки така людина негідна бути задоволена собою. Надлюдина – зовсім інша справа. Але для неї і не буде питання – бути задоволеною або ні, вона ані секунди не сумніватиметься у своїй правоті. Людство його покоління для Ніцше зіпсоване – передусім в тому сенсі, що рід людський втрачає свої інстинкти, перестає зберігати і удосконалювати себе; він вибирає, вважає за краще те, що йому шкідливо. Наше століття, на жаль, поки не спростує, а швидше підтверджує цю сумну констатацію. Найбільш стиглим плодом розвитку всякого суспільства і історії можуть стати, згідно Ніцше, суверенні індивіди. Свобода такого індивіда є і відповідальністю, оскільки основний інстинкт такої людини – совість.

Дійсно, мораль сучасного суспільства (на відміну від релігійної моралі) – це мораль, заснована на розумі. Така мораль ефективніше моралі на основі емоцій: емоції працюють автоматично, тоді як розум дозволяє діяти більш тонко в залежності від ситуації (за умови, зрозуміло, що розум є в наявності). Так само як людську поведінку на основі емоційної моральності ефективніше тваринної поведінки на основі вроджених інстинктів.

Людина перехідного періоду (перехід від індустріального суспільства – до постіндустріального, сучасного) підсвідомо відчуває почуття провини через тривалі дії традиційних моральних установок. Релігійні діячі все ще володіють високим моральним авторитетом і вони засуджують сучасне суспільство (наприклад, Папа Римський Бенедикт XVI заявляв, що «сучасна сформована культура протистоїть не тільки християнству, але вірі в Бога взагалі, всім традиційним релігіям», а також аналогічні заяви роблять православні ієрархи і ісламські авторитети).

Звідси і всі розмови про нібито наявне «гнилої» і «розкладанні», хоча в дійсності аморальності стало набагато менше (більш того, носіями найвищої форми аморальності – насильства і агресивності – є якраз люди традиційних культур). Релігійні діячі, засуджуючи моральність сучасного суспільства, зазвичай міркують так: відхід від релігійної моральності

призводить до скасування моральних установок взагалі, в результаті чого люди почнуть красти, вбивати і т. інш. Вони не хочуть помічати, що моральність сучасних людей рухається в прямо протилежному напрямку: в бік засудження насильства і агресії в будь-якій формі (і, наприклад, в бік засудження злочинства, адже оплот сучасного суспільства – це, як правило, заможний середній клас).

Як показують дослідження, найменший ступінь як релігійності, так і злочинності спостерігається серед високоосвічених людей. Тобто відхід від традиційної моральності зовсім не призводить до падіння моральності взагалі. Але для традиційної, малоосвіченої людини міркування релігійних діячів повністю виправдані. Для цих людей потрібен «батіг для покарання» у вигляді пекла; втім, зате вони легко йдуть на насильство «в ім'я Бога».

Пануюча в перехідному суспільстві мораль некомфортна для людини, тому що вона суперечлива, а значить не дає йому сили. Вона намагається поєднати непоєднуване: ліберальне право людини на вибір і традиційні коріння, які таке право заперечували. Вирішуючи це протиріччя, одні йдуть в фундаменталізм, інші впадають в егоїстичне «життя заради розваг».

Що те, що інше не сприяє розвитку а, отже, безперспективно. Тому потрібна несуперечлива мораль, дотримання ідеалу, який частково описаний Ніцше в його «надлюдині», і яка, очевидно, зможе забезпечити успіх як окремої людини, так і всього суспільства.

Моральні цінності сучасного суспільства помітно відрізняються від традиційних. Наприклад, з 10 біблійних заповідей не працюють п'ять: три, присвячені Богу (тому що вступають в протиріччя зі свободою совісті), про суботу (протиріччя зі свободою розпоряджатися своїм часом), і «Не чини перелюбу» (суперечність зі свободою в особистому житті). І навпаки, деякі необхідні заповіді в релігії відсутні. Аналогічна картина не тільки з Біблією, але і з установками інших релігій. Сучасне суспільство має свої найважливіші цінності, які в традиційних суспільствах були далеко не на першому місці (і навіть розглядалися як негативні): – «не лінуйся, будь енергійний, завжди прагни до більшого»; – «Розвивайся, вчися, ставай розумнішим – тим самим ти сприяєш прогресу людства»; – «Прагни до особистого успіху, досягай багатства, живи в достатку – тим самим ти сприяєш процвітанню та розвитку суспільства»; – «Не будеш приносити іншим незручностей, не лізь у чуже життя, поважай особистість іншого і приватну власність».

Основний акцент робиться на саморозвиток, що призводить, з одного боку, до досягнення особистих цілей (наприклад, кар'єрного росту), а з іншого боку, – до «неспоживчих» відношень до інших людей (тому що головний ресурс – свій творчий хист – за рахунок інших збільшити

неможливо).

Зрозуміло, зберігаються (а точніше – посилюються) усі класичні моральні імперативи: «Не вбивай», «не кради», «не бреш», «співчуй і допомагай іншим людям». І ці базові установки вже не будуть порушуватися в ім'я Бога, чим грішать більшість релігій (особливо по відношенню до «іновірців»). До того ж найбільшою мірою посиляться сама проблемна заповідь – «не бреш» – що радикально підвищить рівень довіри в суспільстві, а отже і ефективність суспільних механізмів, включаючи знищення корупції [3]. Адже людина, яка постійно розвиває себе, завжди впевнена у власних силах і в неї немає причини для брехні. То вона йому не вигідна – вона може підірвати його репутацію професіонала. Більш того, брехня не потрібна, тому що багато речей перестають бути «ганебними» і їх не потрібно приховувати. Крім того, установка на саморозвиток означає, що свій головний ресурс людина бачить в собі і йому не потрібно експлуатувати інших.

Якщо говорити про пріоритетність цінностей, то головне для «людини майбутнього» у Ніцше, і відповідно для сучасного суспільства – це свобода людини і засудження насильства і нетерпимості [4, с. 117]. На відміну від релігії, де можливо виправдання насильства в ім'я Бога, сучасна мораль відкидає будь-яке насильство і нетерпимість (хоча і може застосовувати державне насильство у відповідь на насильство). Сучасна мораль вимагає від людини розвиватися і власними зусиллями добиватися успіху. Але вона не говорить, як це зробити, лише стимулюючи людину до постійного пошуку, подолання себе і напрузі своїх сил. Натомість сучасна моральність дає людині відчуття того, що вона не гвинтик безглуздої машини, придуманої невідомо навіщо, а творець майбутнього і один з будівельників самого себе і цього світу. Крім того, саморозвиток, підвищення професіоналізму призводить і до набуття матеріального багатства, дає достаток і процвітання вже «в цьому житті».

Не дивлячись на сумнів, сучасна моральність знищує багато безглузких правил та заборон (наприклад, в сфері сексу) і в цьому сенсі робить життя легшим і приємнішим. Але одночасно сучасна моральність жорстко ставить до людини вимогу бути саме людиною, а не йти на поведінку власних тваринних інстинктів або стадного почуття. Ця моральність вимагає проявів розуму, а не примітивних емоцій на основі агресії, помсти, бажання підкоряти інших людей або підкорятися авторитету, який «все за нас влаштує і вирішить». І далеко не просто стати толерантним, перебороти в собі особисті та громадські комплекси. Але головне – сучасна моральність робить наголос не на «задоволенні себе коханого» (за термінологією Ніцше «потурання рабськими інстинктам»), і не на самовіддані (точніше

самозневажливі) досягнення «великих цілей», але на самовдосконаленні та вдосконаленні всього, що оточує сучасну людину.

У результаті людям немає чого ділити – нікому не потрібно що-небудь віднімати у інших, щоб зосередити у себе більше ресурсів (неважливо – заради «великої мети» або для власних примх, що часто в реальності одне й те саме). Адже неможливо розвинути себе за рахунок інших – це можна зробити лише в результаті власних зусиль. Тому відпадає потреба приносити шкоду іншим в будь-якій формі, зокрема, брехати і т. інш.

Необхідно відзначити, що все перераховане вище – це не придумана, штучна конструкція. Це лише приклад того, до чого вже йдуть мільйони людей – сучасних людей, яких стає все більше і більше. Це і є мораль людини, яка наполегливо вчиться, який за допомогою власних зусиль стане професіоналом, який цінує свою свободу, і про яку в якійсь мірі писав Ніцше.

Список використаної літератури

1. Кутлунін А. К., Малишев М. Ф. Естетизм як спосіб розуміння життя у філософії Ніцше // Філософські науки.– М., 1990.– № 9.– 167 с.
2. Ницше Ф. Весёлая наука.– М.: Фолио, 2015.– 560 с.
3. Фукуяма Ф. Доверие.– М.: ООО АСТ, 2004.– 730 с.
4. Риль А. Ницше как художник и мыслитель: биография отдельной личности, пер. с 5-го нем. изд. И. В. Постман.– М.: Электронпечатня К. А. Четверикова, 1999.– 124 с.

Ирина Янушевич, Елена Цехоцкая

НИЦШЕАНСТВО И ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ МОРАЛИ

Современная мораль дает человеку ощущение того, что он не винтик бессмысленной машины, а творец будущего и один из строителей самого себя и этого мира. Идеи такого рода мыслились в ницшеанстве, горячо отстаивающем величие человеческого духа, чистоту и новизну целей, решимость отбросить обветшавшие цепи условностей, догмы и предрассудки попавшей в глубокий кризис цивилизации.

Ключевые слова: *традиционные ценности, современная мораль, ницшеанская, христианство.*

Irina Yanushevych, Yelena Zehozkaja

NIETZSCHEANISM AND PROBLEMS OF MODERN MORALITY

The modern morality makes the person feel that he isn't a small screw of the senseless machine, but the creator of the future and one of builders of itself and of this world. The similar ideas are found in the nietzscheanism which

hotly defended the greatness of human spirit, purity and novelty of aims, determination to reject the decayed chains of conventions, dogmas and prejudices of the civilization, that has got to deep crisis. Nietzsche urged to overcome the laws of slave morality, which loves and protects mediocrity, may actually impede the development of the new human type appropriate to the future civilization. But he doesn't call for absolute indifference to the nature of values and abolition of any moral criteria, as it would become self-destructive for the ordinary person. An individual himself for Nietzsche has to be the carrier of the moral law and doesn't need in any guardianship. Free self-determination of the personality is the only possibility of transition to higher level of human existence, to formation of bases of a modern civilization.

Keywords: *traditional values, modern morals, Nietzschean, Christianity.*

References

1. Kutlunin A. K., Malyshev M. F. (1990) Estetizm kak sposob ponimaniya zhizni v filosofii Nitzhe [Estheticism as a way of understanding of life in Nietzsche's philosophy], *Filosofskiye nauki. Sbornik nauchnyh trudov po filosofii*. V³p. 9, Kyiv, 167 p.
2. Nitzhe F.V. (2015) Veselaya nauka [Cheerful science], *Moscow, Folio*, 560 p.
3. Fukujama F. (2004) Doveriye [Trust], *Moscow, OOO AST*, 730 p.
4. Ril A. (1999) Nitzhe kak hudozhniki myslitel: biografija otdelnoy lichnosti [Nietzsche as artist and thinker: biography of the individual]. *Moscow, Elektropechatnya K. A. Chetverikova*, 124 p.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2017.

Стаття прийнята 18.04.2017.